

як громадянина України, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Встановлено – відомі вчені-педагоги у своїх працях акцентують увагу на тому, що виховний процес у своєму історичному поступі завжди певним чином був пов'язаний з тією філософською проблематикою, яка осмислювала на відповідному світоглядному рівні ставлення людини до світу, сутність культури, вихідні цінності буття людини в світі, співвідношення її свободи і відповідальності, форми і типи людського менталітету. Характер вирішення цієї проблематики визначив і типи виховних процесів на основі яких розвивались громадянські риси особистості, дозволив більш ефективно використовувати у навчально-пізнавальній діяльності інтенсивні технології формування громадянської відповідальності старшокласників при вивченні гуманітарних дисциплін у загальноосвітній школі, гімназії, педагогічному училищі.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К., 1998. – 204 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Курляк І.Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття): Автореф. дис. ... д-ра пед. наук. – К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2000. – 43с.
4. Нісімчук А.С. Педагогіка: Підручник.–Л.:Видавництво “Ставропігон”,2006.–340 с.
5. Нісімчук А.С. Технологія гуманістичного виховання студентів.– Луцьк,2001.– 80 с.
6. Педагогічний словник /За ред. М.Ярмаченка– К.:Педагогічна думка, 2001.–516 с.
7. Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України /Академія педагогічних наук України. – Частина 2. – Харків: “ОВС”, 2002. – 416 с.

Анотація

Стаття присвячена висвітленню проблеми громадянської відповідальності особистості у сучасних теоретичних дослідженнях, проаналізовано праці відомих українських вчених у царині громадянського виховання. В процесі дослідження встановили, що формування громадянської відповідальності не існує у відриві від загальної методології, цілей і змісту цілісного педагогічного процесу загальноосвітньої школи, гімназій, педагогічних училищ і є його організаційно-методичним інструментарієм.

Анотація

В статье исследуется проблемы гражданской ответственности в современных теоретических исследованиях, анализируются работы известных украинских ученых в области общественного воспитания. В процессе исследования было установлено, что формирование гражданской ответственности не существует отдельно от общей методологии, целей и задач всего педагогического процесса общеобразовательной школы, лицеев, педагогических училищ и это организационно-методическим инструментарием.

Подано до редакції 31.10.2007.

© 2007

Стасюк М.В.

ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ – ОДНА З ОСНОВНИХ ПЕРЕДУМОВ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Провідними ознаками сучасної педагогіки є орієнтація на формування діяльної, творчо активної особистості, здатної самостійно мислити і творити. Формування такої особистості об'єднує інтереси соціального розвитку, шкільної середньої та вищої освіти, педагогічної науки і практики. Нині важливо навчити учнів мислити самостійно, нових способів діяльності, самостійного пошуку, тобто всього тому, що інтегрується поняттям “творча активність”. Важливу роль у підготовці дітей до активної творчої діяльності, самовиховання відіграє особистість педагога, оскільки, діючи творчо, вчитель самостійно виважує результати своєї діяльності. У роботі він опирається на свої внутрішні властивості, риси, розвиток яких забезпечує його професійний саморозвиток, а через нього – і розвиток учня. Важливим є положення про те, що ефективність навчально-виховного процесу залежить не тільки від рівня теоретичної та практичної підготовки педагога, але й від його духовності, творчої наснаги. Особливого значення ці положення набувають для вчителя мистецьких дисциплін, зокрема вчителя музики. Вчитель має розвинути чутливість учнів до музики, ввести їх у світ краси й добра, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Саме художньо-творчий розвиток дітей стає провідним завданням музичної педагогіки. Великого значення у цьому процесі набуває цілеспрямована професійно-педагогічна діяльність вчителя. Проте, не кожна діяльність вчителя стає запорукою творчого розвитку дітей. Вона ж прямопропорційно залежить від творчої активності вчителя.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вагоме значення для розкриття проблеми творчої активності особистості мають праці психологів Л.Виготського, Т.Ільїна, А.Крупнова, В.Моляко, Б.Теплова, В.Рибалки, С.Рубінштейна та ін.; педагогів В.Бутенко, Л.Коваль, О.Рудницької, В.Шпака, А.Щербо, та ін.

Проблема творчої активності вчителя як одна із складових педагогічної творчості знайшла відображення в працях В.Андрєєва, В.Андрющенка, Н.Козленко, Н.Кузьміної, С.Сисоєвої, І.Зязюна, О.Олексюк та ін. У переважній більшості висновків науковців творча активність учителя розкривається як педагогічна пошуково-перетворювальна діяльність або як особлива здібність у характеристиці творчого вчителя.

Формулювання цілей статті... Метою нашої статті є висвітлення сутності й значення професійно-творчої активності вчителя як важливої передумови педагогічної майстерності та визначення основних напрямків реалізації творчої активності.

Виклад основного матеріалу дослідження... Поняття активності досліджується в психолого-педагогічній науці в різних аспектах. Так, “активність” розглядається як особистісне утворення, як властивість організму і психіки, що залежить від зовнішніх та внутрішніх потреб; як властивість особистості, яка виявляється в діяльному ініціативному ставленні до навколишнього світу та самої себе, а також як прагнення мислити у процесі сприймання, відповідати та ставити запитання, творчо застосовувати здобуті знання. Специфічною властивістю активності є те, що вона належить людині як суб’єкту діяльності, але втілює не саму діяльність, а її рівень і характер, впливає на процес цілеутворення, усвідомлення мотивації тощо. Тобто, активність особистості це – здатність до здійснення важливих перетворень життя на ґрунті “присвоєння” багатств матеріальної та духовної культури, що виявляється у спілкуванні, вольових актах, творчості [3, с.21].

Педагог у своїй професійній діяльності досягає мети тоді, коли йому вдається сформувати суспільно активну, ініціативну, творчу особистість. Становлення особистості відбувається через її активну взаємодію із середовищем, через діяльність та спілкування. В основі будь-якої діяльності особистості лежить, в першу чергу, її активність. Процес її активізації є процесом перетворення суб’єкта в стан активності. Активність вважають не лише передумовою формування особистості, а й результатом її розвитку. Такої думки дотримуються представники персоналістичних теорій (прибічники гуманістичної психології А.Коміс, А.Маслоу, К.Роджерс), де саме активність особистості вважають основним фактором розвитку.

Активність особистості виражається через запитання, прагнення думати, пізнавальну самостійність у процесах сприйняття, відтворення, розуміння та творчого застосування. На думку багатьох дослідників основу творчої активності особистості становлять природні обдарування, які являють собою психічні явища, що виступають як задатки, якості, схильності. У творчій активності можна виділити властивості, зумовлені фізіологічною природою людини (наприклад, темперамент), та індивідуальні властивості психічних процесів – відчуття, сприймання, уява, мислення, емоції, пам’ять та інші. Критеріями сформованості активності особистості виступають: ініціативність, дієвість, енергійність, інтенсивність, усвідомлення дій, воля, наполегливість в досягненні мети та творчість. Завдяки цим якостям постає можливість простежити процес підвищення активності особистості.

Усі прояви активності за їх функціями поділяють на адаптивні та продуктивні. Адаптивним притаманна пристосування до діяльності. Вони сприяють формуванню численних стереотипів поведінки, навичок, тобто вони будують основу для стандартних форм діяльності. При адаптивній активності основною формою навчання виступає діяльність “за зразком”. Продуктивні прояви активності – це основа для виникнення різних психічних новоутворень. Їм притаманна пізнавальна активність суб’єкта, а мотивом виступають пізнавальні інтереси. Саме продуктивні прояви активності стають базовими для формування творчої активності вчителя.

Для розуміння сутності поняття “творча активність особистості” необхідно розділити поняття “активність” та “діяльність”. Змішування цих понять відбулось тому, що в англійській мові, слово “activity”. Означає активний, дієвий і походить від латинського “act” – дія. Але не всяка діяльність є активність і, що особливо важливо, не всяка діюча людина активна тому, що творча активність характеризує в першу чергу суб’єкт діяльності, а не саму діяльність. Активність взаємопов’язана з діяльністю, так як остання несе в собі інформацію про людину, яка її виконує. Проте, ніяка діяльність не активна сама по собі без зв’язку з особистістю людини [1, с.226]. На думку В.А.Роменця, творчий момент полягає у сутнісному переході (трансдукції) з однієї системи (суб’єктивно-психічної) в іншу (матеріально-речову) за умови їхнього взаємного опору цієї трансдукції – просто активного чи свідомо активного [7, с.11].

У процесі художньої творчості виявляються різні рівні активності. Вони виступають якісним показником діяльності, в якій розкривається особистість. Розглядаючи рівні активності запропоновані О.С.Дубинчук, О.Дем’янчуком [5], можна виділити спільні підходи. Так, виділені такі рівні активності:

- репродуктивно-повторювальна (характеризується наслідуванням, досвідна діяльність людини накопичується завдяки досвіду іншої, відзначається нестійкістю проявів);
- пошуково-виконавча (передбачає такий ступінь самостійності, яка дозволяє зрозуміти задачу та відшукати засоби її розв’язання без сторонньої допомоги, вона супроводжується стійкістю волі, бажанням застосовувати набутий досвід в нових умовах);

- творча (дозволяє самостійно ставити задачу та вибирати оригінальні шляхи її розв'язання, відображає стійкий інтерес до музично-творчої діяльності, його прагнення до самостійної творчості, ініціативність, наполегливість).

Вони не існують ізольовано, а є взаємодоповнювальними. Разом з тим, витoki творчої активності знаходяться у результатах дії відтворюючої та інтерпретуючої активності. Без цих попередніх видів неможливий вихід на найвищий рівень активності – творчий. Саме на цьому етапі кожен педагог має можливість самовиразитися, виявити своє “я”.

С.Алексєєва визначає творчу активність як інтегральну якість особистості утвореної з комплексу інтелектуальних, емоційних, характерологічних властивостей і дає можливість використовувати творчість у будь-якому виді діяльності [1, с.227]. Творча активність є складною характеристикою особистості, вона показує її ставлення до діяльності і в той же час визначає особистісні утворення, потреби, здібності, цінності.

У дослідженнях таких вчених як Л.Божович, О.Леонтьєв, Г.Костюк, Л.Анциферова спостерігається тенденція, пов'язувати поняття особистості з творчою, продуктивною діяльністю людини. За їх висловленням творча активність, як якість особистості, зумовлена трудовою діяльністю. Виходячи з особистісного підходу до вивчення психічного розвитку людини науковцями підкреслюється необхідність подолання однобічності уявлень про те, що психіка людини розвивається тільки у міру засвоєння надбань людства. Особистість розвивається також і в процесі перетворення суб'єктом оточуючої дійсності. Всі дослідники єдині в думці, що творчому педагогу властива висока загальна культура, ефективність показників творчої діяльності.

Відомо, що педагогічна діяльність відноситься до творчої, в якій унікально поєднуються нормативні (що впливають із встановлених правил) та евристичні (створювані під час власного пошуку) елементи. Педагогічна діяльність, будучи сплавом науки і мистецтва, за обома своїми компонентами завжди має на меті творчість [6, с.7]. Певна річ, на відміну від інших сфер науки та мистецтва, мета творчості педагога спрямована на створення чогось принципово нового, оригінального, оскільки її продуктом завжди залишається розвиток особистості. Розглядаючи педагогічну діяльність як творчу, М.Поташник зауважує, що творчість у педагогічній науці та практиці виявляється у нестандартних підходах, нешаблонних розв'язаннях найбільш складних і актуальних педагогічних проблем. Але не лише в них. Вона виявляється також у ефективному застосуванні існуючого досвіду в нових умовах, поліпшенні, модернізації, раціоналізації, розвитку відомого у зв'язку з новими завданнями, в умінні імпровізувати, фантазувати, розвивати ідею, реалізувати її в конкретних умовах. Такий досвід творчості, з одного боку, набувається педагогом у процесі тривалої практичної діяльності, а з другого – є результатом фахової підготовки [6]. Нерідко педагогічну майстерність зводять до умінь і навичок педагогічної техніки. Однак – це лише один із компонентів майстерності, що виявляється зовні. Вчитель-майстер відрізняється від просто досвідченого вчителя не тільки вмінням конструювати педагогічний процес, але й поєднанням глибоких знань та особистісних і професійних якостей.

Особливість педагогічної творчості виступає й закономірно вважається об'єктивною рисою педагогічної діяльності, в процесі якої здійснюється саморозвиток, самореалізація суб'єкта. Як відомо, майстерність розкривається в діяльності, причому в діяльності ефективній. Проте, вона не зводиться до неї. Не можна обмежити її лише високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених умінь. Сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності та розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання.

М.Поташник, розрізняючи поняття “педагогічна майстерність” та “педагогічна творчість”, зауважує, що майстерність пов'язана із здобуттям досвіду роботи. А творчим може бути і молодий учитель. Але високий рівень майстерності може бути здобутий лише на основі творчості, пов'язаної із працьовитістю, подоланням труднощів.

О.П.Рудницька у навчальному посібнику “Педагогіка: загальна та мистецька” наводить типові ознаки педагогічної майстерності: педагогічна майстерність – це характеристика безпосередніх дій, які є відповідними певній ситуації; майстерність не можна передати, передаються лише окремі приклади, зразки дій, рекомендації, поради; майстерність – це здатність рухатися до мети, чітко уявляти її з різних сторін; прагнення до вдосконалення і завершеності розпочатої справи на якнайвищому якісному рівні; поняття “майстерність” – невідривне від конкретної особистості, а тому завжди має глибоко індивідуальний характер; майстерність – це інтегративне поняття, воно передбачає синтез знань, досвіду і якостей особистості; майстерність – це особливий стан творчого самовираження, активності, різнопланового бачення ситуації, її глибокого усвідомлення або розвиненої інтуїції [8, с.12].

Майстром-педагогом можна назвати вчителя, якому характерні саме такі ознаки його педагогічної діяльності. Особливо актуальними для вчителя мистецьких дисциплін є три останні, оскільки вони вказують на його здатність до індивідуально-неповторного особистісного та професійного самовираження у музично-

педагогічній діяльності з усіма характерними особливостями творчого процесу та на залежність розвитку педагогічної майстерності від професійної та творчої активності вчителя.

Враховуючи вищезгадані думки щодо змісту творчої активності, значення її для професійної діяльності вчителя музики, ми можемо сказати, що вона (творча активність) спрямована у двох взаємодоповнюючих напрямках свого розвитку. Так:

- перший висвітлює здатність особистості до самовираження, саморозвитку, самовдосконалення;
- інший вказує на спрямованість особистості на використання оригінальних підходів до вирішення теоретико-практичних завдань музичного навчання та виховання.

Ці компоненти проходять крізь усі рівні творчої активності.

На думку В.Андрющенка, вона виявляється у прагненні до художньо-творчого самовдосконалення, вміти формувати у школярів систему естетичних ідеалів, володіння навичками високохудожньої інтерпретації музичних творів; музичної імпровізації, навичок композиції, творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності [2, с.5].

Враховуючи вищесказане, можна виділити основні напрямки "реалізації" та вдосконалення професійно-творчої активності вчителя мистецьких дисциплін:

- методично-навчальна підготовка (підвищення наукового рівні підготовки та засвоєння змісту нових програм, технологій їх реалізації, ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічних дисциплін методик викладання, вивчення і впровадження передового досвіду, збагачення новими методами і засобами навчання);
- організаційно-виховна (організація виховного процесу спрямованого на засвоєння зовнішнього впливу; самовиховання);
- виконавсько-концертна діяльність (діяльність вчителя спрямована на подальший ріст своєї професійності, підвищення кваліфікації, творчий обмін);
- громадсько-суспільна діяльність (виконання громадських доручень, активна участь у громадському житті школи, міста, країни).

Висновки... Як бачимо, творча активність вчителя мистецьких дисциплін охоплює широке поле діяльності. Цілісний ж розвиток творчої активності сприятиме поліпшенню якісного рівня професійної діяльності вчителя, його майстерності та розв'язанню проблеми у формуванні художньо-освіченої творчої особистості учнів. *Таким чином*, творча активність є одним із найважливіших чинників педагогічної майстерності, професійного зростання особистості вчителя. Звичайно, дана публікація не висчерпує всіх аспектів означеної проблеми, а лише відображає сучасні уявлення про таке складне явище, як професійно-творча активність. Подальші дослідження можуть присвячені питанням з'ясування принципів засад та методик формування професійно-творчої активності.

Література

1. Алексєєва С.В. Структурні компоненти та критерії оцінки творчої активності старшокласників у процесі науково-дослідницької роботи з фізики // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Зб.наук.праць. Київ–Житомир: Вид-во Волинь, 2003, – Кн.2. –С.226-231.
2. Андрющенко В.П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності: Автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.04 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського – Одеса, 2000. – 20 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Грановская Р.М., Березная И.Я. Интуиция и искусственный интеллект. – Л.: Изд-во ун-та, 1991. – 272 с.
5. Дем'янчук О.Н. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 64 с.
6. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. – К.: Рад.шк., 1988. – 186 с.
7. Роменець В.А. Психологія творчості: Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
8. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. – Навч. посібник. – К., 2002. – 270 с.

Анотація

У статті розглядається проблема професійно-творчої активності як важлива умова педагогічної майстерності. Вказуються основні напрямки реалізації професійно-творчої активності.

Аннотация

В статье рассматривается проблема профессионально-творческой активности как необходимое условие педагогического мастерства. Даются основные направления реализации профессионально-творческой активности.

Подано до редакції 30.10.2007.